

A Japán Birodalmi Haditengerészet Washington és London között

Szabó Levente Gábor

SZTE Történelemtudományi Doktori iskola

Fegyverkezés az első világháború alatt

Ahogy az első világháború a végéhez közeledett és a haditermelés sosem látott magasságokba szökött, a későbbi győztes országok sorra fogadták el a hosszú távú katonai beruházásokat. Ezek a beruházások főként fegyvereket és lőszer jelentettek. Annak ellenére, hogy mennyiségben ezek voltak a legjelentősebb beruházások, a háború végével ezeknek könnyen be lehetett szüntetni a termelését. A több éves projektek, azonban egyedi helyzetet jelentettek, ugyanis ezeket a félbehagyni, kifejezetten veszteséges lett volna. A legjelentősebb ilyen beruházások a csatahajók voltak. Ezeknek az építése jobb esetben 3, rosszabb esetben akár 7-8 évig is eltarthatott. A győztesek oldalán álló öt legjelentősebb tengeri hatalom mind komoly tervekkel szeretne volna saját hatalmát megnövelni a háború végét követően. Olaszország és Franciaország igényt tartottak a német flottára, azonban a német Nyílt-tengeri Flottából önelsüllyesztése után csak igen kevés elkobozható hajó maradt. (van der Vat, 2007:164-165) Ez a két ország nagyrészt ki is esett a kialakuló fegyverkezési versenyből, mivel saját gazdasági potenciáljukat, inkább az ország helyreállítására költötték. A megmaradt három nagyhatalom, az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság és Japán azonban, nagymértékű beruházások révén próbálta növelni a tengeri hatalmát.

A fegyverkezési verseny kezdete

A legjelentősebb és leglenyűgözőbb fegyverkezési tervet kétségtelenül az Egyesült Államok szeretne volna végrehajtani, Woodrow Wilson csatahajó¹ programjain keresztül. A kongresszus által már bejelentett tervek, egymást követve léptek volna életbe 1916 és 1919 között. Ezen időszak alatt a végleges terv szerint 50 darab modern csatahajót épített volna az Egyesült Államok, teljesen felborítva ezzel a tengeri status quo-t. (Potter, 1981:232-234) Ezt természetesen nem hagyhatta szó nélkül a legerősebb tengeri hatalom, az Egyesült Királyság sem. A háború miatt az angolok mindössze egy 16 csatahajóból álló flottát terveztek építeni, ami egyértelműen kevés

¹ A szövegben a csatahajók alatt a csatahajókat és a csatacirkálókat egyaránt értem egyszerűség kedvéért csak a csatahajó szót használom.

lett volna, hogy fenntartsák a dominanciájukat a tengereken, különösen az Egyesült Államokkal szemben. (Mariott, 2005:9)

A japán fegyverkezési tervek nem egészen a háború hatására születtek meg, viszont a háború kétségtelenül felgyorsította azokat. Az orosz-japán háború után a japán védelmi minisztérium újrakalkulálta az ország ellen felmerülő fenyegetéseket. Elsősorban ellenségnek megmaradtak az oroszok, viszont megjelent az USA, mint lehetséges második ellenfél Kína előtt. A két ország közötti lényeges erőkülönbség miatt 1907-ben egy jelentős flottabővítési tervet hagyott jóvá a kormány. A terv lényegében 8 csatahajó és 8 páncélozott cirkáló építését jelentette, ezért nyolc-nyolcas flottának is szokták nevezni. Az első hajókat már 1910-ben elkezdték építeni, azonban pénzügyi nehézségek miatt mindössze 1 csatahajót és 4 csatacirkálót építettek meg. A következő 6 évben felépült a nyolc-nyolcas flottából 5 csatahajó és 6 csatacirkáló. Felmerült azonban egy újabb akadály. Az évek során, a korábban felépített hajók, technikailag jóval elmaradottabbak voltak az újaknál és lényegében használhatatlanok lettek volna tényleges csatahajó funkcióban. Az 1919-es amerikai bővítést látva újakezdték a számlálást és 4-4 új hajó építését tűzték ki célul. (Evans–Peattie, 1997:174-182)

A kialakuló helyzet japán gazdaságát kétségtelenül a csőd szélére sodorta volna, ugyanakkor az Egyesült Királyságnak sem voltak meg a megfelelő forrásai, hogy a saját tervüket végrehajtsák. Egyedül az Egyesült Államok tudta volna problémamentesen végrehajtani az 50 hajós tervet, azonban a háború végeztével megszűnt az hadi tervek támogatottsága, így kétséges, hogy megfelelően finanszírozni tudták volna a projekteket. Érezhető volt, hogy az egyre nagyobb és grandiózusabb tervek egymás lenyűgözésére voltak szánva és nem tükrözték az országok tényleges lehetőségeit. Ez a feszült helyzet azt eredményezte, hogy minden ország belátta, hogy a kölcsönös egymásra licitálás helyett, egy kölcsönös limitációs megegyezés mindenkinek nagyobb hasznára válna.

A washingtoni haditengerészeti konferencia

Warren G. Harding amerikai elnök indítványozására Washington D.C.-ben tartották a tárgyalásokat, melyek a világ első fegyverzetellenőrzési szerződéséhez vezettek. A konferencia 1921. november 12.-től 1922. február 6.-ig tartott. Kilenc meghívott ország volt jelen: Az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, Japán, Olaszország, Franciaország, Kína, Belgium, Hollandia és Portugália. A találkozó eredménye a Négyhatalmi szerződés, az Öthatalmi szerződés és a Kilenchatalmi szerződés volt egy sor kisebb szerződés mellett. (Mariott, 2005:10)

A Négyhatalmi szerződés a csendes-óceáni helyzetre vonatkozott. Az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, Franciaország és Japán megegyeztek, hogy a status quo megmarad a csendes-óceáni területeken, továbbá egy, az amerikaiak számára sarkalatos szerződést, az angol-japán szövetséget semmissé tette. A Kilenchatalmi egyezmény rögzítette a kínai helyzetet miszerint minden aláíró ország számára a nyitott kapuk elve érvényesül. Mind a Négyhatalmi szerződést, mind a Kilenchatalmi egyezményt lehet az 1917-ben megkötött Lanshing-Ishii megállapodás folytatásának tekinteni.

A legjelentősebb szerződést azonban az Öthatalmi szerződés más néven a Washingtoni haditengerészeti szerződés jelentette. A szerződés jelentőségét nem lehet alábecsülni. Egyrészt kimagasló hatása volt a három legerősebb haditengerészetre. Másrészt, mint a világ első fegyverzetellenőrzési szerződése, azóta rengeteg diplomáciatörténeti elemzés készült a tárgyalásokról.

A szerződés főbb pontjai a következők voltak:

I. fejezet III. cikkely: [...] az aláíró országok beszüntetik a csatahajó építési programjaikat, valamint nem fejlesztenek, illetve nem vásárolnak több csatahajót. [...]

I. fejezet IV. cikkely: Az aláíró országok csatahajóinak összítőmege vízkiszorításban nem haladhatja meg: az Egyesült Államok részéről az 525000 tonnát; az Egyesült Királyság számára az 525000 tonnát; Franciaország részére a 175000 tonnát; Olaszországnak a 175000 tonnát; valamint Japán részére a 315,000 tonnát.

I. fejezet V. cikkely: Az aláíró országok nem gyárthatnak, vásárolhatnak, fejleszthetnek vagy bérelhetnek olyan csatahajót, melynek a vízkiszorítása meghaladja a 35000 tonnát.

I. fejezet VI. cikkely: Az aláíró országok csatahajói közül egynek sem lehet 406 mm-nél nagyobb kaliberű ágyúja.

I. fejezet XI. cikkely: Az aláíró országok nem gyárthatnak, vásárolhatnak, fejleszthetnek vagy bérelhetnek olyan hadihajót, melynek vízkiszorítása nagyobb 10000 tonnánál², kivételek ez a szabály alól a csatahajók és az anyahajók. [...]

² A tonna minden esetben amerikai tonnát jelent (short ton) nagyjából 907 kg-nak felel meg.

I. fejezet XII. cikkely: Az aláíró országok hajói közül egynek sem lehet 203 mm³-nél nagyobb kaliberű ágyúja, kivételek a szabály alól a csatahajók.⁴

A pontok alapján megállapíthatjuk, hogy a haditengerészeti szerződés lényegében meghatározta a csatahajók minimumát és maximumát, mind tömegben mind kaliberben. Az V. és VI. cikkely megszabta a maximumát egy csatahajónak 35000 tonna vízkiszorításban és 406 mm-es ágyúban. Ugyanakkor látszólag a XI. és XII. pont megszabta az egyéb hadihajók maximumát, ugyanakkor a valóságban megszabta a csatahajók minimumát 10000 tonnában és 203 mm-es ágyúban. További korlátozás csak repülőgép-hordozókkal kapcsolatban volt a szerződésben, ezek azonban nem jelentettek a korban akkora érvégést mint a csatahajók, így azok korlátozásairól nem beszélek részletesen.

A szerződés hatása Japánra

A korban igencsak megoszlottak a vélemények a szerződéssel kapcsolatban. Egyrészt egyértelmű volt, hogy Japán nem lesz képes felvenni a versenyt az Egyesült Államokkal, ha ténylegesen megépítik az 50 csatahajóból álló flottát, másrészt azonban igen nagymértékben korlátozta Japán nagyhatalmi törekvéseit. *Takarabe Takeshi*⁵ vezetésével a „szerződés pártiak” végül domináns szerephez jutottak és képesek voltak kordában tartani a haditengerészet radikálisabb tagjait.

A szerződés értelmében Japánnak 315000 tonna maximális vízkiszorítás jutott csatahajók terén. Fontos megemlíteni, hogy a szerződés csak a csatahajók össztömegét korlátozta. A szerződés egy implicit arányt hozott létre az országok között, de ez pusztán vízkiszorításban volt jelen, nem darabszámban. Tehát a sokszor emlegetett 5:3 arány igen félreérthető lehet. Japán számára a 315000 tonna 10 csatahajó üzemeltetésére volt elég, mely összesen 301320 tonna vízkiszorítást jelentett. Ha ezt össze akarjuk hasonlítani Japán fő riválisával az Egyesült Államokkal, akinek a teljes csatahajó vízkiszorítása 525000 tonnában volt maximalizálva, akkor az USA a maga 18 csatahajójával 500650 tonna vízkiszorítást ért el. Láthatjuk,

³ 203 mm-es és 406 mm-es ágyúk az eredeti szövegben 8 illetve 16 hüvelykes kalibereként vannak megjelölve, az egyszerűség kedvéért ezeket a számokat átírtam minden esetben.

⁴ Saját fordítások eredeti forrás: Limitation of naval armament (Five-Power Treaty or Washington Treaty) U.S. Library of Congress. <https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/m-usto00002-0351.pdf> mentve 2019.04.15

⁵ A japán vezetéknev rendszernek megfelelően van feltüntetve minden japán név, tehát vezetéknev, majd keresztnév, illetve az angol Romanji átírási szabály szerint van átírva minden japán név.

hogy hajószámban az Egyesült Államoknak csaknem kétszer annyi csatahajója volt, viszont azt is megfigyelhetjük, hogy a hajók átlagos tömege sokkal alacsonyabb volt. Egy japán csatahajó tömege átlagosan 30132 tonna, az Egyesült Államoknak pedig 27813 tonna. Ez a szám azt mutatja meg, hogy az amerikaiaknak sokkal több régebbi, könnyebb csatahajója volt a japánokhoz képest, továbbá azt is, hogy átlagosan nagyobb kaliberű fegyverzettel voltak ellátva a japán hajók.⁶

Bár a japán flotta modernebb és erősebb volt arányában az amerikaihoz képest a limitáció mégis mélységesen zavarta a japán hadvezetést. Az orosz-japán háború után, amikor az Egyesült Államok lett az elsődleges potenciális ellenfél, a hadvezetés arra jutott, hogy nagyjából 70% arányban kell a japán flottát felépíteni az amerikaihoz képest. Ez a szám úgy jött ki, hogy feltételezték, hogy az Egyesült Államok két egyenlő részre osztja a flottáit: 50% a Csendes-óceánon, 50% az Atlanti-óceánon. Ahhoz, hogy sikeresen legyőzzék a japánok az amerikai csendes-óceáni flottát 1:1 arány megfelelő lett volna Japánnak, viszont az elkerülhetetlen veszteségek miatt később vereséget szenvedhetnének az atlanti-óceáni flottától. Így a veszteségeket is belekalkulálva a 70%-os arányban állapították meg a szükséges minimumot. A washingtoni szerződés azonban ezt az egész számítást keresztül húzta. 60%-ban lett maximalizálva Japán csatahajó aránya az USA-hoz képest, ami nem volt elég ahhoz, hogy legyőzzék mindkét amerikai flottát. Azért, hogy megkerüljék ezt a korlátozást kénytelenek voltak megszegni a szerződést. (Evans–Peattie, 1997:199-220)

A szerződés megszegése

Mivel újabb csatahajókat szinte lehetetlen lett volna építeni anélkül, hogy az feltűnt volna valamely országnak, ezért Japán ott próbálta megkerülni a szerződést, ahol lehetőséget látott, ez a szerződés által nem meghatározott hajóosztályok területét jelentette. A cirkálók mérete és fegyverzete csak úgy volt megszabva, hogy ha 10000 tonna vízkiszorításnál nagyobb és 203 mm-nél nagyobb kaliberű fegyver van rajta, akkor csatahajó. Viszont, ha mindkét kategóriában a megengedett maximumot célozzák meg, akkor egy igen erős cirkálót hozhatnak létre, ami a korban nem volt jellemző.

A cirkáló egy érdekes kategóriájú hajó a tengerészetben. Lényegében mindent, ami a csatahajó és a romboló között van, annak hívünk. Az 1920-as évek előtt a cirkálók lényegében 4000 – 5000 tonna vízkiszorítás között mozogtak. Az Egyesült Királyság különösen nagy

⁶ A szerződésben névszerint tömeggel együtt fel van tüntetve minden hajó. Az Egyesült Államoknak 4 csatahajója is 20,000 tonna körül mozog ez miatt csökken az átlag súly.

előszeretettel használta őket a Brit Birodalom egybentartásához. A *Town* osztályú cirkálók 4800 – 5400 tonna között voltak, fő fegyverzetük 2db 152 mm-es és 10db 101 mm-es ágyú volt. (Whitley, 1999:15) Az amerikai *Omaha* osztályú cirkáló 7400 tonna vízkiszorítással és 12db 152 mm-es ágyújával az egyik legnagyobb cirkáló volt a világon. (Whitley, 1999:26)

Japán mérnökök kifejlesztettek egy új, 203 mm-es ágyút, mely képes volt akár 25 km-es távolságba ellőni, a csatahajókon lévő 406 mm-es ágyúk 38 km-es maximum lőtávolaéhoz képest ez nyilván elenyésző volt, viszont, ha belekalkuláljuk, hogy a 152 mm-es ágyúk mindössze 15 km-es távolságba tudtak ellőni, láthatunk egy igen nagy ugrást a kettő között. A japánok látva, hogy csatahajókban nem lesznek képesek felvenni a versenyt az amerikaiakkal, úgy döntöttek, hogy terveznek egy olyan hajót, mely hivatalosan csak cirkáló lesz, de fegyverzetileg képes lesz felvenni a harcot egy régebbi csatahajóval is. (Lacroix–Wells, 1997:808-809) Ez a hajó lett a *Myoko*.

A *Myoko* fegyverzete 10db 203 mm-es ágyú lett, amivel minden kétséget kizáróan minden cirkálónál nagyobb volt a tűzereje, sőt néhány régebbi csatahajóval is képes volt felvenni a versenyt. Ez önmagában még nem volt szerződészegés, azonban ahhoz, hogy ezt a mennyiségű tüzert egy hajóra elhelyezzék, a maximális cirkáló vízkiszorítás korlátozást át kellett hágni. A *Myoko* osztály hivatalos vízkiszorítása 10500 tonna lett, viszont a nem japán mérnökök gyorsan felfigyeltek rá, hogy ez a tömeg az ágyúk nélkül volt lemérve. A végleges vízkiszorítása a hajónak 13500 tonna lett, amivel lényegében a korábbi legerősebb cirkálót tömegben kétszer felülmúlták. (Jentsura, 1976:81)

Ez a hatalmas különbség nem maradt reakció nélkül az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság részéről. Mivel őket is zavarta - különböző szinten - a csatahajó limitáció, így elkezdtek megépíteni saját cirkálóikat, melyek hasonlóan fel voltak fegyverezve, mint a *Myoko*. Ez természetesen egy újabb fegyverkezési versenyt indított el, továbbá megmutatta, hogy hatalmas igény lenne a cirkálók és egyéb hajók pontos szabályozása.

1928-ban az angolok megépítették az első cirkálójukat, melyet a *Myokohoz* lehetett hasonlítani. Ez a *County* osztályú cirkáló lett, melynek 10400 tonna volt a vízkiszorítása és 8 db 203 mm-es ágyúval rendelkezett. (Mariott, 2005:130) Az amerikaiak válasza pedig az 1929-es *Pensacola* osztályú cirkáló volt a maga 9200 tonna vízkiszorításával, viszont annál erősebb 10db 203 mm-es ágyúval. (Silverstone, 1965:46) Mind az angolok mind az amerikaiak tucatjával tervezték a hajók gyártását, viszont a kibontakozó verseny

ismételten arra készítette a hatalmakat, hogy tárgyalás útján oldják meg ellentéteiket.

A londoni haditengerészeti konferencia

London előtt volt még egy konferencia Genfben 1927-ben, de az eredménytelenül zárult, mivel alapvető ellentétbe ütköztek az amerikaiak és az angolok. A Brit Birodalom egybentartásához az angoloknak nagy számú „könnyű” cirkálóra volt szükségük, ezzel szemben az Egyesült Államoknak a növekvő japán tüzérvél szemben „nehéz” cirkálókra volt szüksége. Ez az alapvető darabszám-tömeg ellentét meghiúsította bármilyen limitáció elfogadását. Japán, mint a nevető harmadik kimaradt a vitából, mivel nem akarta nyilvánosan az amerikai oldalt támogatni. Franciaország és Olaszország, mint a nagy ötös tagjai, el sem fogadták a meghívást. (Evans–Peattie, 1997:234)

Az 1930-as londoni konferencián azonban sikerült megegyeznie a hatalmaknak, de ezúttal nem Japán volt a nevető fél. A nagyhatalmaknak sikerült véglegesíteni egy szabályzatrendszer, mely már nem csak a csatahajók és anyahajók méretét limitálta, hanem minden egyéb hajótípust is. Továbbá létrehozott két egyedi osztályt: a könnyű cirkálót és a nehéz cirkálót. Hasonlóképp, mint a washingtoni szerződés csatahajók terén, ez a szerződés is vízkiszorításban szabta meg a maximumot, hogy mennyi lehet egy országnak mindkét új hajó osztályból.

A cirkálókat 10,000 tonna maximális vízkiszorítással limitálták, azonban a fő különbséget kivételesen nem a súly adta a két osztály között, hanem a fegyverzet. A nehéz cirkálókon 155 mm-es kaliberű ágyúnál nagyobb fegyverzet volt, ezzel szemben a könnyű cirkálókon 155 mm-es kaliberű ágyúknál kisebbek lehettek csak.

Az Egyesült Királyság számára 147000 tonna teljes vízkiszorítás biztosítottak nehéz cirkálókra, ami 15 hajóra volt elég, továbbá 192000 tonna teljes vízkiszorítást könnyű cirkálókra. Az Egyesült Államok 180000 tonna teljes vízkiszorítást kapott nehéz cirkálókra, ez 18 hajóra volt elegendő, továbbá 143500 tonnát könnyű cirkálókra. Ezekből az adatokból láthatjuk, hogy az amerikaiak és angolok megegyeztek, hogy kinek melyik típusból van szüksége többre. Az USA-nak nehéz cirkálóból járt több, az angoloknak a könnyű cirkálóból. Japán pedig a szerződés értelmében 108,000 tonnát kapott nehéz cirkálókra, ami hivatalosan 12 hajóra volt elég továbbá 100450 tonnát könnyű cirkálókra.⁷

⁷ Limitation and Reduction of Naval Armament (London Naval Treaty) U.S. Library of Congress <https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/m-ust000002-1055.pdf> mentve 2019.04.15

Ha feloldjuk a számokat, láthatjuk, hogy az Egyesült Államokhoz képest Japánnak megmaradt az ominózus 60%-os arány nehéz cirkálók terén is, ami önmagában már súlyos érvágást jelentett nekik. Azonban ami még nagyobb problémát jelentett, hogy Japán már megépítette a 12 nehéz cirkálóját még Amerikának csak 6 nehéz cirkálója volt és további 12 darabot probléma mentesen megépíthetett. Ez a hatalmas katasztrófa ismételten sokkolta a tengerészeti vezetést, valamint a szélesebb társadalmat is. A szerződés párti tábor elvesztette szinte minden támogatóját így teljesen meggyengült. Japánban ezt a szerződést is megpróbálták kijátszani. Nehéz cirkáló vázra könnyű cirkáló fegyverzetet raktak az új *Mogami* osztályban, viszont egyértelművé vált, hogy a következő szerződésben Japán nem fog részt venni. (Lacroix–Wells, 1997:434-435) Az Egyesült Államok sejtette, hogy Japánnak nem fog tetszeni az új korlátozás, ezért hajlandóak voltak engedni könnyű cirkáló arányban. Tudva, hogy ez az osztály teljes mértékben kiesik a japán stratégiai szükségletek szférájából, bátran támogatták a 70%-os arányszámot.

A második londoni szerződésig 5 év telt el, de egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy nem lehet korlátozni Japánt és ezért a többi ország sem fogja betartani teljesen a szerződés szabályait. A második londoni szerződést már Japán és Olaszország nem írta alá és Japán szempontjából egy éven belül ki is tört a háború (1937-7-7).

Láthatjuk tehát, hogy annak ellenére, hogy egy hatalmas fegyverkezési versenyt akadályozott meg a washingtoni szerződés. Egy ilyen fegyverkezési szabályozással teljes mértékben lehetetlen volt eltüntetni a stratégiai ellentéteket és a háborút lényegében csak elodázták húsz évvel.

Bibliográfia

Evans, David–Peattie, Mark. *Kaigun. Strategy, Tactics and Technology in the Imperial Japanese Navy, 1887–1941*. Annapolis: Naval Institute Press, 1997.

Jentsura, Hansgeorg. *Warships of the Imperial Japanese Navy, 1869-1945*. Annapolis: Naval Institute Press, 1976.

Lacroix, E.; Wells L. *Japanese Cruisers of the Pacific War*. Annapolis: Naval Institute Press, 1997.

Limitation and Reduction of Naval Armament (London Naval Treaty) U.S. Library of Congress <https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/m-ust000002-1055.pdf> mentve 2019.04.15

Limitation of naval armament (Five-Power Treaty or Washington Treaty) U.S. Library of Congress. <https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/m-ust000002-0351.pdf> mentve 2019.04.15

Marriott, Leo. *Treaty Cruisers. The First International Warship Building Competition*. Barnsley: Pen & Sword, 2005.

Szabó Levente Gábor: A Japán Birodalmi Haditengerészet Washington és London között

Potter, E. B. *Sea Power. A Naval History (2nd ed.)*. Annapolis: Naval Institute Press, 1981.

Silverstone, Paul H. *US Warships of World War II*. Annapolis: Naval Institute Press, 1965.

van der Vat, Dan. *The Grand Scuttle. The Sinking of the German Fleet at Scapa Flow in 1919*. Edinburgh: Birlinn Ltd., 2007.

Whitley, M. J. *Cruisers of World War Two. An International Encyclopedia*. London: Brockhampton Press, 1999